

УДК 930.253:[929Шевченко+821.161.2]-054.72(477)

О. П. СТЕПАНЧУК*

**Т.Г. ШЕВЧЕНКО У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ПЛАСТОВИХ ВИДАНЬ 1940–1960 рр.
(за документами ЦДАЗУ)**

Статтю присвячено відзначенню українською пластовою діаспорою пам'ятних дат із життя Т. Г. Шевченка та їх висвітленню молодіжною пресою за кордоном (з фондів Центрального державного архіву зарубіжної україніки).

Ключові слова: Т. Г. Шевченко; Пласт; Спілка української молоді; документи Центрального державного архіву зарубіжної україніки; пресові видання.

Оригінальний портрет
Тараса Шевченка – мозаїка митця
Олега Русича у Нью-Йорку.

У рік 200-літнього ювілею генія українського народу Тараса Григоровича Шевченка мільйони українців у всьому світі вшановують пам'ять про найвидатнішого народного поета, котрого тільки знала світова література, який є "...славою і гордістю не тільки українського народу, але й всього людства"¹. Українці, котрі мешкають у Канаді і США, Бразилії і Аргентині, Австралії і Новій Зеландії, здавна відзначають кожну річницю від дня народження чи смерті Т. Шевченка урочистими зібраннями, молебнями та маніфестаціями. Ця традиція передається в середовищі українських емігрантів із покоління в покоління. Цього року з нагоди великої

річниці всі пластуни світу одночасно, у визначений час, читали "Заповіт", що надало особливої значущості цій події².

Метою статті є популяризація результатів дослідження документів з фондів ЦДАЗУ, які присвячені заходам із вшанування пам'яті Т. Г.

* *Степанчук Оксана Петрівна* – кандидат історичних наук, головний науковий співробітник відділу формування НАФ і діловодства Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

Шевченка членами патріотичних українських молодіжних організацій, такими, як Пласт та Спілка української молоді (СУМ).

При підготовці цієї статті були використані документи з фонду № 29 оп. 2 та матеріали з бібліотечного фонду Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

Український Пласт – це національне відгалуження міжнародної молодіжної скаутської організації. Основоположниками українського Пласту вважаються Петро Франко, Іван Чмола та Олександр Тисовський, які ще у 1911 році сформулювали основні організаційно-ідейні засади української молодіжної організації з чітко вираженими національними ознаками. За досить короткий час Пласт набув широкої популярності серед української молоді та успішно розвивався. Після Першої світової війни, вже в умовах нововідтвореної польської держави, він став одним з осередків боротьби українського народу проти політики денационалізації та асиміляції, яку проводила тогочасна польська влада³.

Після закінчення Другої світової війни десятки тисяч молодих українців опинилися у т. зв. “таборах для переміщених осіб” на території Австрії та Німеччини, де вже у 1946–1947 роках було відновлено діяльність Пласту.

Починаючи з середини ХХ ст., український пластовий рух активно розвивався у багатьох країнах світу. Найбільшого розвитку Пласт набув у Канаді та США, оскільки ці дві країни стали місцем осідку для багатьох українців, які після завершення Другої світової війни вимушені були шукати кращої долі за океаном.

Головним джерелом, з якого можна почерпнути історію діяльності Пласту, стали їх періодичні видання, котрі виходили в різних країнах світу, на різних континентах. На сторінках пластових газет та журналів висвітлювалися події, приурочені відзначенню річниць народження та смерті видатних українських діячів, які зробили неоціненний внесок у боротьбу за українську державу та волю її народу. Головною постаттю, котра мала особливе значення для української молоді в еміграції, творами якої зачитувалася кожна нова генерація, був Т. Г. Шевченко.

Постать великого поета мала особливе значення для тих українців, які опинилися на чужині. Для пластунів, котрі виховувалися в національно-патріотичному дусі, він був символом нації та незнищенності українського духу, надією на відродження української держави.

Один з найстарших членів Пласту, пластовий сеньйор Богдан Гаврилишин згадував, що іще в ранньому дитинстві мати “...читала поеми Шевченка, нашого поета “відродження”, який для нас українців був і є досі другим Богом”⁴. А збираючись поспіхом в далеку дорогу, маючи можливість взяти лише найнеобхідніші речі, люди брали з собою саме “Кобзаря” Т. Шевченка⁵.

Українська молодь за кордоном – у поклоні Тарасові Шевченку.

Саме на сторінках багатьох пластових видань публікувалися статті, присвячені Т. Г. Шевченку, репортажі з відкриття виставок та пам'ятників, результати проведення конгресів та круглих столів про його життя та діяльність, звіти комітетів, які займалися підготовкою перевидань творів Кобзаря, тощо. Особливо цікавими є публікації поетичних та прозових творів, присвячених великому поетові, які належать перу українських юнаків і дівчат, котрі брали активну участь у пластовому русі⁶.

Розгорнувши журнал українського юнацтва “Крилаті”, читаємо: “У всіх культурних народів є великі поети, видатні митці й мислителі. Але ніде нема того, щоб дні їх народжень і смерті щороку відзначалися урочисто, як Великдень, стали своєрідним культом. Народ в радості й смутку піднімає над собою портрети провідника духу – Тараса Шевченка, а на прапорах вишиті його слова; його заповіти: “Борітеся – поборете!”, “Вставайте, кайдани порвіте!” – Читання і пізнання Шевченкових творів навчить нас жити і діяти для великої справи визволення нашої України, приносити навіть найбільші жертви для цієї справи і вірно йти цим шляхом аж до повної перемоги правди на землі”. Своєрідною клятвою молоді стали слова одного з дописувачів: “...Ми знаємо також, що здійснити Заповіт Тараса Шевченка – це означає відзначати Свято Державности (22 січня) – на площах рідного Києва. За здійснення ідеалів Батька України, Тараса Шевченка, – ми будемо тут змагатися аж до перемоги, пліч-о-пліч з великим українським народом на Рідній Землі”⁷.

На сторінках пластового видання “Молоде життя” розкривається питання вагомості відзначення Шевченкових роковин для україн-

Проф. Я. Яворівський серед пластунок на концерті, присвяченому роковинам смерті Т. Шевченка. 4.04.1965 р.

ців у еміграції: “Кожного року в березневі річниці люди збираються в святково прикрашених залах. В ті часи немає жодної ворожнечі, а є один український народ, який поклоняється своєму генію. В ті хвилини українство переживає свою єдність перед лицем свого духовного провідника! Миром, громадою, одностайне, односердне – це живе, могутнє гасло посилає нам із-за гробу велика душа Шевченка. Ніхто не показав нам досі іншого, кращого шляху до волі”, – писав у 1953 році проф. Ст. Смаль-Стоцький – “Воля і правда-справедливість повинні лягти в основу нового й праведного ладу на Україні. Це, а крім того й братерство, – етичні підвалини того ладу, на яких безперечно зможуть найкраще розвиватися всі фізичні, духові, економічні, культурні й моральні сили України”⁸.

У статті, приуроченій до 150 річчя з дня народження Тараса Шевченка Володимир Радзикович на сторінках журналу “Крилаті” писав: “Шевченко своє поетичне слово назвав молитвою, вважаючи поетичний талант за окремий Божий дар. “Ну що, здавалось би слова...” – писав у одній із поезій – “Слова та голос – більш нічого! А серце б’ється, ожива, як їх почує. Знать од Бога і голос той, і ті слова ідуть між люди”. Шевченко... в своєму відчутті не помилявся ... увесь український нарід віддає в цьому році, у 150-річчя його народження, поклін і пошану його пам’яті та – вільно, чи тайком – його живим ідеям. Більш як сто років стоїть слово нашого Генія на сторожі українського національного життя...”⁹.

Пластові станиці США і Канади щорічно відзначали роковини Тараса Шевченка. Цікавими є матеріали зі сторінок органу Пластової станиці у місті Детройт (США) “Вісті зі станиці”: “Святочна частина почалася відспівуванням “Думи мої”, після чого новачка Леся Ляш віддеклямувала “Поклін Тарасові”. Відспіванням “Заповіту” закінчено святочну частину відправи. ...Грімке “Слава!” зібраних на відправі запевнило приявних, що виховна праця в Пласті дає позитивні висліди”. І далі в інших номерах: “Дня 1 квітня ц. р. відбувся Шевченківський Концерт Українознавчих шкіл на сході міста Дітройту при співучасті Пласту і Сума – осередок ім. П. Орлика. Пласт виконав інсценізовану декламацію Т. Шевченка “Мені однаково” у п’яти мовах: українській, німецькій, французькій, іспанській, англійській... Свято в честь Т. Шевченка на Заході відсвятковано спільно з Рідною Школою і СУ-Мом. Пластовою точкою була інсценізація при ватрі. На тлі ватри, яку обступили колом молодь новацтва й юнацтва, під звук пісні “Думи мої, думи мої...” наша артистка Лідія Обушкевич віддеклямувала вірш Т. Шевченка “Мені однаково...”. Цілість зробила дуже гарне й зворушливе враження”¹⁰.

Варто зауважити, що пластуни брали активну участь у підготовці окремих виступів разом з іншими українськими молодіжними організаціями, тим самим висловлюючи своє шанування та повагу до Шевченківських слів про братерську любов та єднання. “Дня 11 квітня 1965 р. відбувся величавий концерт молоді, присвячений пам’яті Т. Шевченка... Пласт взяв участь не тільки у виконанні монтажу “Шевченко й світ”, але виступив як організована група з прапором разом із СУМА в кінцевій сцені до збірного відспівання “Заповіту” всією молоддю й українською громадою”¹¹.

Вже згадуваний журнал “Крилаті” підсумував результати великої роботи, проведеної представниками української еміграції Канади і США: “З нагоди 100-річчя з дня смерті Т. Шевченка українські інтелігенти та видавці в еміграції гідно вшанували пам’ять про “творця новітньої української нації й володаря її дум і прагнень”. У квітні 1964 року в домі організацій визвольного Фронту дуже цікава й багата виставка, на якій було представлено понад 3 тис. експонатів, котрі висвітлювали життя та творчий шлях Т. Шевченка. До повного видання “Кобзаря” з коментарями проф. Л. Білицького, що вийшло в 4-х томах у 1952–1954 роках заходами членів УВАН у Канаді додано такі перевидання: перший “Кобзар” Т. Шевченка 1840 року за редакцією К. Біди (Оттава, 1961 р.); “Кобзар” 1860 року за редакцією Я. Рудницького (Вінніпег – Нью-Йорк, 1960 р.); “Кобзар” 1861 року за редакцією Я. Рудницького (Вінніпег, вид-во “Основи”, 1961 р.)”¹².

Українські пластуни Канади, відзначаючи роковини Т. Шевченка, звернули особливу увагу на його любов до природи через художній

хист поета. Варто зауважити, що такі публікації мали виховний характер. Автори намагалися донести ідею важливості оберігати природу і навколишній світ з допомогою Шевченкової творчості: “Шевченко був великим не тільки поетом, але й митцем-малярем і графіком. Був великим естетом. Відчував красу нашого світу глибоко, а особливо Україну, яку покинув юнаком, щоб тільки тричі відвідати її, відтворити її красу в своїх поетичних і малярських творах, щоб походити землею українською, пожити в її природі, нагрітись її сонцем, надихатись її повітрям, зцілитись її водою, вхолонути її в себе як впоївся в його душу нарід тієї землі, його слава минувшину й боротьба за майбутнє, що її підняв Шевченко”¹³.

Пласт активно долучався до видавничої та популяризаторської діяльності Української Вільної Академії Наук (УВАН), сприяючи коштами (збираючи гроші серед членів товариства) на видання ювілейних збірників “Кобзаря”. Також за безпосередньої допомоги пластунів відбулись Шевченківські виставки у містах Вінніпег (Канада), Мадрид (Іспанія), Вашингтон (США), Утрехт (Голандія), Бользано (Італія) та інших містах Європи й Америки¹⁴.

Вагомий внесок української молоді в увічнення пам’яті про Великого Кобзаря в камені та бронзі. Пластуни, СУМівці, представники інших молодіжних організацій допомагали збирати гроші серед української громади, беручи активну участь у благодійних заходах та ярмарках. На сторінках пластової преси розміщували спеціальні оголошення, яким відводилося перша шпальта. Зазвичай у кожен пластовий журнал чи газету вкладали спеціальне оголошення-брошуру про збір коштів на побудову пам’ятника чи публікацію чергового тому Шевченківських творів¹⁵. Так, варто зауважити, що пластові осередки зробили значний внесок у монументальне звеличення пам’яті про Т. Г. Шевченка: “Найвеличнішою подією в житті української діаспори 1961 року стало відкриття пам’ятника Тарасу Шевченку в Канаді, у м. Вінніпезі. Він споруджений на пожертви українців Канади й частково США та інших країн. Відповідні заходи, проведені українською громадою США щодо отримання дозволу на спорудження подібного монументу у Вашингтоні, столиці США, нарешті увінчались успіхом – на гроші, зібрані серед українців світу на цю благородну ціль, 27 червня 1964 року, в 150-річницю з дня народження Тараса Шевченка, з надзвичайною урочистістю йому було відкрито пам’ятник”¹⁶.

Така робота проводилась не лише в США та Канаді, де кількість Пластового товариства була досить чисельною. Так, на території Південної Америки проводилась не менш значна робота зі збору коштів на побудову пам’ятника: “Українська громада в Бразилії, бажаючи гідно відзначити 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка, почала збирати кошти, щоб поставити пам’ятники поетові у кількох бразильських

містах. Молодіжні українські організації Пласт та СУМ прилучились до цієї патріотичної акції. Нарешті 30 травня 1964 року у столиці штату Ріо Гранде де Сул місті Порто Алегре відбулось урочисте відкриття монумента. На церемонії були присутні представники міської адміністрації та численні гості¹⁷. Пам'ятник, про який згадується у наведеному уривку із статті, став першим офіційним монументом Т. Шевченку в Південній Америці. Наступного 1965 року пам'ятник Кобзарю був установлений ще в одному бразильському місті – Куритиба на площі, яка носить ім'я України¹⁸.

Активні заходи для увічнення пам'яті Т. Шевченка розгорнулись і в Австралії, де з 1948 року існує численна українська діаспора. У 1963 році у всіх штатах Австралії, де існували українські громади, було організовано ювілейні комітети, до яких увійшли серед інших і представники Пласту. А вже наступного, ювілейного 1964 року в місті Джілонга, штат Вірджинія, поблизу оселі Пласту було поставлено пам'ятний обеліск¹⁹.

Не припинялась робота українських організацій діаспори, в тому числі Пласту, зі збору коштів на спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку в далекій Аргентині, де здавна існувала значна українська громада. Нарешті, 5 грудня 1971 року відбулось урочисте посвячення монумента в присутності президента Аргентини і великої кількості запрошених гостей. "...Пласт тримав правопорядок на площі біля пам'ятника і дефілював, як інші молодечі організації. Нас гарно вітали пластуни, їхні батьки і всі інші громадяни. В Аргентині є багато охочих до пластування, виховної роботи, адміністрації і провідництва..." – писав до газети "Пластовий шлях" один із делегатів від Українського Пласту в Канаді на урочистостях у Буенос-Айресі пластовий сеньйор Дмитро Попадинець²⁰.

Таким чином, лише короткий огляд преси декількох видань українського Пласту в Канаді і США, котрі зберігаються у фондах ЦДАЗУ, дозволяє із впевненістю стверджувати, що українська емігрантська спільнота цих країн гідно відзначала пам'ять Т. Г. Шевченка, який завжди був та залишається для всіх українців у світі, а особливо для молодого покоління, яке прагне зберегти свою автентичність, генієм свого народу, невмирущим символом боротьби за свободу України та своєрідним містком, що єднає весь український народ.

¹ С. Єфремов. Велич Тараса Шевченка / У 100-ліття Тараса Шевченка 1861–1961 / С. Єфремов. – Вінніпег, 1961. – 21 с.

² Електронний ресурс. – Режим доступу: http://plast.org/2014/02/24/shevshenko_live/

³ Гаврилишин Б. Залишаючись українцем / Б. Гаврилишин. – К.: Університетське видання "Пульсари", 2011 – С. 17.

- ⁴ Там само.
- ⁵ Там само, с. 36.
- ⁶ Смерть Шевченка // Крилаті. Журнал українського юнацтва. – Нью-Йорк, 1964. – № 4. – С. 5.
- ⁷ Комітет пам'ятника Шевченкові // Крилаті. Журнал українського юнацтва. – Нью-Йорк, 1964. – № 1. – С. 2.
- ⁸ ЦДАЗУ, ф. 29, оп. 2, спр. 3, арк. 22.
- ⁹ Безсмертна молитва // Крилаті. Журнал українського юнацтва. – Нью-Йорк, 1964. – №4. – С. 4.
- ¹⁰ ЦДАЗУ, ф. 29, оп. 2, спр. 33, арк. 38.
- ¹¹ Там само, арк. 56.
- ¹² Наш Кобзар // Крилаті. – Нью-Йорк, 1965. – № 3. – С. 2.
- ¹³ Шевченко любив природу і зберігав її красу // Крилаті. Журнал українського юнацтва. – Нью-Йорк, 1964. – № 2. – С. 14.
- ¹⁴ Річні збори товариства ім. Т. Шевченка // Свобода. – Нью-Йорк, 31 січня 1961. – С. 7.
- ¹⁵ ЦДАЗУ, ф. 29, оп. 2, спр. 15, арк. 3.
- ¹⁶ Символ наших змагань і нашої правди // Свобода. – Нью-Йорк, 26 травня 1965 р. – С. 4.; Історичні хвилини у Вашингтоні // Українське слово. – Париж, 12 липня 1964 р. – С. 1.
- ¹⁷ Семенюк М. Скульптурна шевченкіана / М. Семенюк. – К.: “Темпора”, 2007. – Кн.1. – С. 11.
- ¹⁸ Пам'ятник Шевченкові буде встановлений також у Куритибі, Бразилія. // Свобода. – Нью-Йорк, 13 травня 1964. – С. 1.
- ¹⁹ Там само.
- ²⁰ ЦДАЗУ, ф. 29, оп. 2, спр. 15, арк. 16.

Статья посвящена празднованию украинской пластовой диаспорой памятных дат из жизни Т. Г. Шевченко и их освещению молодежной прессой за рубежом (из фондов Центрального государственного архива зарубежной украиники).

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко; Пласт; СУМ; документы Центрального государственного архива зарубежной украиники; прессовые издания.

The article is dedicated to the celebration of the T.H. Shevchenko life memorable dates by the Ukrainian Plast Diaspora and their coverage by the youth press abroad (on the collections of the Central State Archives of Foreign Archival Ukrainica).

Key words: T. H. Shevchenko; the Plast; the Union of Ukrainian Youth; the documents of the Central State Archives of Foreign Archival Ukrainica; the press issues.